

معیارهای طراحی مجتمع مسکونی با رویکرد ارتقای سلامت کودکان در فضاهای شهری

امید پیکانی: دانش‌آموخته کارشناسی ارشد مهندسی معماری، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد ساوه

omidpeykani@gmail.com

سیروس باور: استاد مدعو، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم تحقیقات تهران، ایران

چکیده

کودک علاقه به فضایی دارد که علاوه بر شرایط سنی و روحیات در آن به بازی بپردازد، بازی فعالیت آزادی که به شدت نیاز زیستی کودکان است. در گذشته، با وجود حیاطها و باغچه‌ها بسیاری از نیازهای بازی کودکان در داخل فضاهای خصوصی یا نیمه خصوصی خانه‌ها بر طرف می‌شد اما امروزه و از سرنوچاری، با تغییر الگوی سکونت به روش آپارتمان نشینی، حیاطها کمتر می‌توانند پاسخگوی نیاز کودکان باشند. فضاهای بازی در مجتمع‌های مسکونی حتماً "می‌بایست شرایط مناسب را برای تجربه کردن محیط در اختیار کودکان قرار دهد تا آنان برای ورود و زندگی آینده در شهر در سنین بالاتر آمادگی پیدا کنند. درک محیط، حفظ سلامت، امنیت جسمی و گسترش مهارت‌های بدنی و فضای آرامش‌بخش که در فضاهای شهری باز محله و کوچه و... حتی برخی فضاهای بازی مختص آنان، از سوی مدیریت شهری کم اهمیت انگاشته می‌شود، در فضای بازی کودکان وسایل باید به گونه‌ای انتخاب شود که علاوه بر سرگرمی جنبه تفکر و خیال‌پردازی را تقویت کند. پژوهش حاضر از نوع مطالعات کتابخانه‌ای جهت شناسایی، گردآوری، در جهت ارتقای سلامت کودک در مجتمع‌های مسکونی و شرایط جسمی و روانی کودکان می‌باشد. در مقاله حاضر پژوهش‌های گذشته مورد بررسی قرار گرفته است. نتایج تحقیق، شامل ایده‌های معمارانه‌ای برای طراحی فضاهای کودک در جهت ارتقاء خلاقیت و سلامت کودکان است، از جمله: ایجاد فضای پویا و تغییرپذیری در اجزای آن، به کارگیری طبیعت، تداخل فضاهای باز و بسته، تنوع پذیری و غیره.

واژه‌های کلیدی: بازی، حفظ سلامت، امنیت جسمی، مجتمع‌های مسکونی، فضاهای شهری

۱- مقدمه

امروزه فضای بازی کودکان و علاقه کودکان به فضاهای باز و بسته در مجتمع‌های مسکونی و فضاهای عمومی به ویژه در کلان شهرها و در برآورد ساختن نیازهای اجتماعی و فردی شهروندان، خصوصاً کودکان نقش اساسی و مهمی را ایفا می‌کنند. تولید انبوه مسکن آپارتمانی و استفاده از الگوهای طراحی وارداتی و بی‌توجهی به محیط مناسب بازی کودکان و سلامت کودک کم اهمیت بوده است بر این اساس حتماً تعامل کودکان با محیط شهری و معماری آن ضروری است. لذا محیط کوچه و خیابان برای کودک فراتر از گذر یا معبر ساده تلقی شده و کوچه‌ها و خیابان‌ها به عنوان فضای بازی غیر رسمی تلقی می‌شوند. در این فضاهای شهری است که امکان تعامل گروه همسالان با اجتماع پیرامون خود شکل می‌گیرد. تعامل کودکان در محله‌ها و مجتمع‌های مسکونی باعث شکل‌گیری و آزاد شدن نیروی انگیزشی قوی به نام «حس تعلق به مکان» در کودکان می‌شود. امکان ندارد که یکی از ما، خاطره‌ای از محل دوران کودکی خود نداشته باشیم محال است حس تعلق مکانی به محله زادگاه در کسی وجود نداشته باشد. کرلینجر^۱ معتقد است «تعلق مکانی در واقع مانند یک لنگرگاه روانی مطمئن» رابطه میان کودک و محیط او را برقرار می‌کند و از مهم‌ترین عناصر تقویت کننده هویت فرد است که روانشناسان به اهمیت آن اذعان دارند. این حس است که به مرور زمان شکل می‌گیرد و به نوستالژی مکان تبدیل می‌شود.

اریک فروم^۲ در کتاب بازگشت به خویشتن می‌گوید: ارتباط با طبیعت و لذت بردن از مناظر زیبای آن، راهی ساده اما مهم برای کسب آرامش و لطافت روح و روان انسان است و توسعه فراوان آن در مجتمع‌های مسکونی می‌تواند در کاهش بروز خشونت، افسردگی مفید باشد، با این وجود در بسیاری از فضاهایی که به عنوان فضای مخصوص کودکان به تمامی ابعاد وجودی آنان توجه نمی‌شود، چنین محیط‌هایی نه تنها به رشد کودک در همه ابعاد کمک چندانی نمی‌کند، بلکه در نهایت از موارد احساس کسالت، ترس و بی‌قراری به او نیز القاء می‌کند و زمینه بروز ناهنجاری رفتاری در کودکان می‌شود. احداث فضاهای بازی یا فضاهای فعالیت آزاد مخصوص کودکان نکته‌ای که از آن غفلت می‌شود این است که کودکان نیاز به ارتباط با محیط طبیعی دارند آن‌ها ذاتاً موجوداتی طبیعت‌خواه و زیست دوست متولد می‌شوند.

اسپنسر راتوس^۳ معتقد است: بهترین رابطه کودک با تجربه و لمس طبیعت توسط کودک، اما محیط‌های مصنوعی بازی، امکان این مکاشفه و رشد و خلاقیت را فراهم نمی‌کنند. کودکان در در محیط مناسب اطراف خود ترجیح می‌دهند ساعت‌ها با آب و ماسه بازی کنند، در میان درختان دوندگی داشته باشند، بالا رفتن از موانع، سر خوردن و غلتیدن را انجام دهند. فعالیت کودک در محیط بازی که ساختار طبیعی دارد از چند جنبه دیگر نیز مفید است و علاوه بر لذت و ماندگاری تجربیات بازی، احساس امنیت و آسایش را در کودکان دوچندان می‌کند.

۲- پیشینه تحقیق

۱-۲- محیط‌های شهری، فضای زندگی روزمره برای تمامی شهروندان است و بنابراین، باید توانایی پذیرش کلیه افراد و گروه‌های سنی و اجتماعی و همچنین توانایی تامین نیازها و خدمات رفاهی مربوط به آن‌ها را داشته باشد. در این میان، کودکان به عنوان آسیب‌پذیرترین اعضای جامعه، باید در محیطی زندگی کنند که به رشد اجتماعی و شخصیتی، تداوم یادگیری و زندگی فعال اجتماعی آنان کمک گردد. امروزه، ضرورت توجه به افشار آسیب پذیر اجتماعی، از جمله کودکان، در فرآیند طراحی و برنامه‌ریزی شهر، از مهم‌ترین مقولاتی است که هر چه بیشتر توجه صاحب نظران را به خود معطوف داشته است؛ زیرا کودکان نیز همانند هر یک از گروه‌های دیگر جامعه تجربه‌ای متمایز و نیازهای منحصر به فرد دارند که توجه خاص به این نیازها و شناخت نحوه‌ی خوانش شهر توسط آنان در بستری مشارکت مدار باید در دستور کار برنامه‌ریزان شهری قرار بگیرد.

از سال ۱۳۷۲ (پیوستن ایران به زمره کشورهای متعهد به پیمان نامه‌ی جهانی حقوق کودکان) تاکنون، نیازهای کودکان در عرصه‌ی سکونت، سیاست‌ها و برنامه‌هایی برای حضور، رشد و مشارکت خلاقانه‌ی کودکان در فضاهای شهری مطرح شده و می‌شود؛ اما به نظر می‌رسد مناسب سازی محیط برای کودکان، نیازمند نهادینه کردن این دیدگاه در بین مدیران، بهینه سازی ضوابط و مقررات شهرسازی و معماری، تدوین ساز و کارها و ابزارهای نظارت و در نهایت رویکردی جامع نگر و الزام آور به این مقوله باشد (کردشاکری و بزرگ زاده یزدی، ۱۳۹۶، ۳ و ۴).

۲-۲- نیکی پی ورجبی فر (۱۳۹۶). در مقاله خود تحت عنوان تاثیر فضا معماری بر پرورش خلاقیت کودکان به بررسی فضاهای موثر معماری در پرورش اندیشه رفتار و خلاقیت کودکان پرداخته و نتایج تحقیق حاکی از آن دارد که ایده‌های معمارانه‌ای مانند ایجاد فضای پویا و تغییرپذیری در اجزای آن، به کارگیری طبیعت، تداخل فضاهای باز و بسته، تنوع پذیری و...، برای طراحی فضای کودک در جهت ارتقا خلاقیت کودکان می‌باشد.

۳-۲- فروشی و نصراللهی (۱۳۹۳). در مقاله خود تحت عنوان راهکارهای معماری در فضای کودک با رویکرد ارتقاء خلاقیت به بررسی رابطه و میزان تاثیر خلاقیت کودکان با فضاهای بازی متنوع و انعطاف‌پذیر و طبیعت و فضای سبز پرداخته و نتایج تحقیق حاکی از آن دارد که ایده‌های معمارانه‌ای برای طراحی فضاهای کودک در جهت ارتقاء خلاقیت کودکان است. از جمله: ایجاد فضای پویا و تغییرپذیری در اجزای آن، به کارگیری طبیعت، تداخل فضاهای باز و بسته، تنوع پذیری و غیره.

۳- اهمیت و ضرورت تحقیق

یکی از مهم‌ترین عوامل تاثیرگذار در بروز رفتار خلاق پس از عامل ذاتی و درونی، محیط و عامل محیطی می‌باشد. ارنست ویل معتقد است یکی از روش‌های مهم تبلور کردن خلاقیت، ایجاد فضای محرک، مستعد و بطور کلی خلاق است او بر این باور است که بوجود آوردن محیط خلاق مهم‌ترین عامل برای عرضه اندیشه‌های جدید و بکر است.

¹ fred.n.kerlinger

² ERICH Fromm

³ Espenser Ratus

۴- مبانی نظری پژوهش

۴-۱- ارتباط کودکان با فضاهای بازی

با این فرض که فضاهای بازی و فضاهای باز محل سکونت، به عنوان واسطه بسیار مهم ارتباط کودکان با جهان خارج از خانه و شهر می‌تواند نقش اساسی در رشد و پیشرفت جسمی و روانی و شکل‌گیری مناسب شخصیت فردی و اجتماعی داشته باشد، فضاهای باز محل سکونت، بخش بزرگی از محیط کالبدی پیرامون خانه را تشکیل می‌دهند بخش بزرگی از رشد و تعالی تمامی کودکان حتی کودکان معلول و کم‌توان نیز در این محیط کالبدی شکل می‌پذیرد. چنانچه پذیرفته باشیم که بقاء، رشد و توسعه هر کشور به هوشیاری و توانایی‌های جسمی و روانی مردم آن وابسته است و این توانایی‌ها تا حد زیادی حاصل شرایط مناسب رشد در دوران کودکی است، اهمیت این محیط کالبدی نمایان‌تر خواهد شد. با مناسب‌سازی فضاهای باز محل سکونت بخش بزرگی و زمینه یا بستر لازم برای رشد طبیعی مطلوب کودکان فراهم شود. با اعتقاد به این که فضاهای باز پیرامون محل سکونت باید با برآورد ساختن بستر کالبدی مناسب جهت تحرک آزاد، فعالیت، ایمنی و سلامت کودکان شرایط مناسب را برای زندگی و رشد جسمی، ذهنی و اجتماعی آنان فراهم کند، هدف این پژوهش رهنمودها و روش‌هایی است که فضاهای بازی نواحی مسکونی باید بر مبنای آن‌ها طراحی و ساخته شوند، تا ضمن فراهم شدن مناسب‌ترین شرایط برای رشد کودکان، امنیت در حرکت آزاد و مستقل امکان برخوردهای اجتماعی سازنده و جذابیت محیط برای آنان تامین شود.

کودکان می‌توانند، بیشترین استفاده‌کنندگان فضاهای بازی و فضاهای باز نواحی مسکونی خود باشند. بزرگسالان، شامل مادران خانه‌دار و یا سالمندان که ناحیه یا محله مسکونی را در اوقات کاری روز ترک نمی‌کنند، بیشترین زمان خود را درون خانه بسر می‌برند. کودکان نوپا تا سنین پیش دبستانی، کودکان دبستانی و بالاتر از آن در ایام فراغت از مدرسه، پس از فضای درون خانه، امکانات تحرک، تفریح و سرگرمی خود را در محله‌ها و اطراف خانه می‌جویند کودکان حق دارند و بایستی بتوانند از این محیط بهره ببرند. باید اذعان داشت که طی سال‌های اخیر، دید جامعه نسبت به کودکان به عنوان یک گروه متمایز، مانند دید جامعه نسبت به بسیاری مسائل دیگر دگرگون شده است. اما بازنگری در دید جامعه نسبت به شرایط کودکان به عنوان یک گروه سنی و یا اعضای خاص جامعه لازم بوده است. از مدت‌ها پیش به این سو، وقت آن فرا رسیده بود که چنین دگرگونی، نه در ظواهر، بلکه در اساس تفکر و دیده نسبت به شرایط کنونی کودکان به وجود آید به نظر می‌رسد که در معماری و شهرسازی سنتی و با هویت قدیم ایران و با همه تحسین برانگیزی آن، جایگاه ویژه برای کودکان در نظر گرفته نشده بود هر چند کودکان از جایگاه ویژه در این سنت برخوردار نبودند، به جهت نزدیکتر و سازگارتر بودن سبک‌های معماری و شهرسازی با اقلیم، طبیعت، فرهنگ و شرایط کلی جوامع سنتی، کودکان براحتمی می‌توانستند جایگاه فضا و قلمرو و ویژه و مورد نیاز خود را بیابند.

۴-۲- نقش بازی در رشد کودک

در اینکه از چه زمانی نظر متفکران به اهمیت بازی در رشد کودک جلب شده است، تاریخ مشخص وجود ندارد، ولی شاید فلاسفه یونان از جمله افلاطون، از اولین کسانی باشند که به ضرورت و نقش بازی در رشد کودکان توجه کرده اند. از نظریات بسیار قدیمی در مورد بازی نظریه «صرف انرژی زاید» است. در این نظریه، بازی کوشش است که برای رفع خستگی یا صرف نیروی زاید بدن انجام می‌گیرد. از نظر کارل گروس بازی تمرینی است که انسان را برای زندگی آماده می‌کند و در رشد جسمانی و یادگیری او تاثیر بسیار دارد. بازی‌ها به دو دسته تقسیم می‌شود.

الف - بازی‌های که در آن‌ها کنش عمومی مطرح می‌شود.

ب - بازی‌های که کنش‌های اختصاصی را مشخص می‌کند به نظر پیاژه، بازی کودک در سنین سه تا هفت سالگی، بمرور از رفتار کاملاً انفرادی در بازی به بازی‌های اجتماعی متمایل می‌شود. کودک از بودن در گروه و همکاری با گروه لذت می‌برد و زمانی که کودکان دیگری نیز تماشاگر بازی باشند برای او لذت بخش‌تر است. بازی از مهم‌ترین عوامل رشد جسمانی، اجتماعی، عاطفی و عقلانی تلقی می‌شود، مهارت‌ها و تجارب کودک از طریق بازی رشد می‌کند بازی توانایی‌های کودک را به کار می‌اندازد و خلاقیت را به همراه می‌آورد «یونسکو» در باب اهمیت بازی در رشد کودکان و دلایل نیاز به «فضاهای بازی» اینگونه می‌گوید: فضاهای بازی نیازهای رشد کودکان را در تمامی زمینه‌ها فراهم می‌سازد ۱- رشد فیزیکی ۲- رشد ادراکی ۳- رشد اجتماعی ۴- رشد احساسی عوامل متعددی در بازی تاثیر می‌گذارند عواملی نظیر جنس، هوش، سن و محیط بر بازی موثرند (سیف و دیگران، ۱۳۸۵، ۱۹).

۴-۳- تعریف روانشناسی رشد

روانشناسی رشد علمی است که جریان تحولات و تغییرات جسمی، ذهنی، عاطفی و عملکرد اجتماعی فرد را در طول عمر - از لحظه انعقاد نطفه تا هنگام مرگ - مطالعه می‌کند. روانشناسی رشد به تمام مراحل زندگی انسان مربوط می‌شود ولی بیشترین توجه آن به دوره کودکی و نوجوانی است (سیف و دیگران، ۱۳۸۵، ۲۱).

۴-۴- رشد از سه تا هفت سالگی (رشد جسمی)

با این که رشد جسمی کودک در این دوره به سرعت دو سال اول نیست، ولی سرعت فراوانی دارد. یک پسر متوسط در سه سالگی حدود ۱۵ کیلو وزن و ۹۵ سانتیمتر قد دارد دختران سه ساله در این سن، کمی سبک‌تر و کوتاه‌تر از پسران هستند در پنج سالگی مغز کودک حدود ۷۵ درصد وزن بزرگسالی و در شش سالگی نزدیک به ۹۰ درصد آن است در نظام پیاژه، اساس یادگیری در ارتباط و تاثیر متقابل فرد با محیط و در دوره‌ها و مراحل رشد استوار است. پیاژه معتقد است رشد کودک به عوامل زیر بستگی دارد:

- عواطف، احساسی را بوجود می‌آورد که این احساس انگیزه‌ای برای یادگیری می‌شود ضرورت ارضای عواطف، پیوند با محیط

- رشد جسمی در خلال تغییرات تدریجی اعصاب، ساختارهای ذهنی رشد یابند و کودک قادر به درک بیشتری می‌شود.

- برقرار کردن ارتباط اجتماعی با اشخاص بویژه والدین و همبازی‌ها

۴-۵- رشد حرکتی

حدود سه سالگی، قدرت به کار گرفتن موثر اشیاء به وجود می‌آید. در این هنگام قدرت تجسم و تخیل کودک بیشتر می‌شود و دیگر در موقع بازی کردن با مکعب‌های چوبی، مانند دو سالگی آن‌ها را بی‌هدف به این طرف و آن طرف نمی‌اندازد. بلکه این قطعات را به شکل‌های مختلف روی هم چیده و از آن‌ها خانه و برج

می‌سازد یا با پشت سرهم قرار دادن آن‌ها، قطار درست می‌کند. کودک در این سن بسیار فعال و پر جنب و جوش است و از فعالیت لذت می‌برد. بدن او بسیار انعطاف پذیر و برای بازی و فعالیت آماده است در این دوره نیز فراهم کردن فرصت‌های مناسب برای جنب و جوش فعالیت و بازی اهمیت خاصی دارد.

۴-۶- رشد شناختی (ذهنی)

حدود پایان دو سالگی، مرحله جدید رشد ذهنی کودک آغاز می‌شود که از نظر پیاژه مرحله پیش عملیاتی است. ویژگی‌های عمده این مرحله تسلط بر نمادها است، یعنی کودک می‌تواند از این به بعد از نمادها به جای اشیاء استفاده کند که از این طریق توانایی انجام دادن عملیات ذهنی بعد فراهم می‌شود. ابتدا باید کیفیت اندیشه کودکان را در سنین مختلف درک کرد، سپس بر آن اساس بطور طبیعی زمینه رشد، خلاقیت و ابتکار را برای آنان فراهم کرد و در مواقع لزوم به کمک شناخت با پیشرفت رشد ذهنی کودک، خلاقیت به اوج می‌رسد. بنابراین، علاوه بر فعالیت‌های حسی و حرکتی پرورش فعالیت‌های تخیلی و ذهنی نیز مورد توجه قرار گیرد. (سیف و دیگران، ۱۳۸۵، ۲۹).

۴-۷- رشد اجتماعی و هیجانی

برای کودکان، روابط اجتماعی، حساس و سرنوشت ساز است. وقتی نوزاد هستیم بقای ما وابسته به دیگران است. کمی بعد آن‌ها به احساس خوشحالی و رضایتمندی ما کمک می‌کنند. هم اکنون درباره جنبه‌های از رشد اجتماعی، مانند نظریه روانی-اجتماعی اریکسون، دلبستگی، مهدکودک شیوه‌های فرزند پروری و بد رفتاری با کودکان بحث می‌کنیم (سیف و دیگران، ۱۳۸۵، ۳۰).

۴-۸- تعریف هیجان

هیجان یعنی واکنش کلی، شدید و کوتاه ارگانسیم به یک موقعیت غیر منتظره، همراه با یک حالت عاطفی خوشایند یا ناخوشایند هیجان است، خشم عاملی است که فرد را از خود بی‌خود می‌کند، شادی غم، ترس و نگرانی نیز می‌توانند نمونه‌های خوبی از هیجان باشند. ویژگی حالت‌های هیجانی این است که اختلال‌های روانی و فیزیولوژیک به همراه می‌آورند. بخش ظاهری این اختلال‌ها جلوه هیجان نامیده می‌شود (سیف و دیگران، ۱۳۸۵، ۳۱).

جدول ۱. مراحل رشد شناختی پیاژه

مرحله	سن تقریبی	توصیف
حس حرکتی	از تولد تا ۲ سالگی	کودک در ابتدا به زبان کلامی مجهز نیست و از نمادها و بازی‌های ذهنی اشیاء استفاده نمی‌کند در این موقع پاسخ‌دهی بازتابی پایان می‌یابد و رفتار آزادی، مبتلا، ادامه دادن به تحریک جالب، آغاز می‌شود و پایه‌های زبان را کسب می‌کند
پیش عملیاتی	۲ تا ۷ سالگی	کودک باز نمایی ذهنی را آغاز می‌کند اما تفکر او خود محور است. او نمی‌تواند دو جنبه یک موقعیت را بطور همزمان در نظر بگیرد و در نتیجه فاقد نگهداری است جاندار پنداری، ساخته پنداری و مسولیت عینی از صفحات مشخصه کودک در این مرحله است
عملیات عینی	۷ تا ۱۲ سالگی	فعالیت‌های ذهنی منطقی، که عملیات عینی می‌نامیم، شروع می‌شود، در این مرحله مفاهیم نگهداری ظاهر می‌شود می‌تواند نظرات دیگران را اتخاذ کند

ماخذ: ابراهیمی مقدم و همکاران، ۱۳۸۸، ۴۷

۴-۹- رهنمودها و یادآوری‌هایی در ارتباط با شرایط کودکان و نواحی مسکن

امنیت کودکان در محله‌های مسکونی به ویژه در محیط شهرهای بزرگ و در برابر خطرهای آمد و شد وسایل نقلیه، یکی از مهم‌ترین مسائلی است که هنگام طراحی فضاهای باز نواحی مسکن باید به آن توجه داشت. احساس امنیت عاطفی از مهم‌ترین عوامل رشد رضایت بخش کودک است و همان‌طور که اریکسون بسیاری از صاحب نظران دیگر بر آن تکیه کرده‌اند. کودکان هر جا که باشند بازی می‌کنند و محیط خارجی محل سکونت را مورد استفاده قرار می‌دهند. فضاهای نزدیک ورودی خانه‌ها، در نواحی با ساختمان‌های چند خانوار مهم‌ترین مکان‌های بازی کودکان هستند در این مکان هاست که کودکان کوچک، جهان بیرون دیوارهای خانه را ملاقات می‌کنند. این گونه مکان‌ها بهتر است که بر همین اساس طراحی شوند بهتر است نزدیک‌ترین نواحی به ورودی‌ها، چنان شکل داده شوند تا هر دوی کودکان و بزرگسالان بتوانند احساس امنیت کنند. اما درست در همین جا، در جلو و در کنار ورودی‌ها است که اتومبیل‌ها توقف می‌کنند، ما بزرگسالان غالباً بهترین مکان‌ها را از کودکان می‌گیریم و برای منظوره‌های خودمان مورد استفاده قرار می‌دهیم. بهتر است که محدوده حرکت اتومبیل‌ها وسایل نقلیه، تا حد امکان با توجه به این موارد طراحی شود (ابراهیمی مقدم و همکاران، ۱۳۸۸، ۹۳).

۴-۱۰- تاثیر هوش

هوش می‌تواند بر نحوه بازی و نوع آن، انتخاب اسباب‌بازی و استفاده از آن تاثیر بگذارد کودکان تیزهوش سعی می‌کنند وسایل و اسباب بازی‌های را انتخاب کنند که بتوانند با آن‌ها ابتکار و ابداع دست بزنند. کودکان تیز هوش به دلیل توانایی‌های بیشتر، به انجام بازی‌های انفرادی تمایل نشان می‌دهند (سیف و دیگران، ۱۳۸۵، ۳۴).

۴-۱۱- هیجان - رنگ آمیزی زندگی

هیجان‌ها به زندگی رنگ می‌دهند هنگام رشک بردن سبز، هنگام عصبانیت قرمز و هنگام غم، آبی رنگ می‌شویم هیجان‌های مثبت، مثل عشق و تمایل می‌توانند روز ما را سرشار از لذت کنند هیجان‌های منفی، نظیر ترس، افسردگی و خشم، می‌توانند ما را به دلهره و هراس وادارنده و روز زمان را مشقت بار کنند. کودکان توجه بیشتری به رنگ‌های اشباع شده اولیه دارند. چنین به نظر می‌رسد که عکس‌العمل‌های اولیه کودکان نسبت به رنگ‌ها در اثر خصوصیات عاطفی بروزی می‌کند ولی با گذشت زمان، کودک یاد می‌گیرد که آن‌ها را مشاهده نماید و دقیقاً آن‌ها را درک کند. رنگ قرمز اولین رنگی است که کودکان بطور صحیح از آن نام می‌برند و بعضی اوقات رنگ آبی را کودکان بعنوان رنگ ضد قرمز می‌دانند. استفاده از رنگ‌هایی که به طور ناخودآگاه به ذهن می‌رسند و قانون خاصی ندارند. رنگ‌ها در شخصیت انسان‌ها، بخصوص کودکان تاثیر بسزایی داشته، باعث ایجاد تجربه‌های هیجانی از قبیل شادی، خنده، غم، اندوه، آرامش، تحریک پذیری، سکون و هیجان می‌شود (ابراهیمی مقدم و همکاران، ۱۳۸۸، ۱۳).

۴-۱۲- فهم کودکان از رفاه در فضا های شهری

موفقیت سیاست‌ها و خدمات پشتیبان کودکان در گروهی این مهم است که فهم بهتری از آنچه خود کودکان از مفهوم «رفاه» در ذهن دارد، داشته باشیم؛ به ویژه اگر نیت ما سنجش و پایش رفاه کودکان به شیوه‌ای است که هر آنچه در زندگی آن‌ها مهم است، پوشش داده شود. چنین رویکردی به دنبال چیزی ورای یک الگوی مسئله محور است و به الگوی نظر دارد که ریشه در تجربیات شخصی کودکان داشته باشد. در اینباره، مفاهیم کلیدی حائز اهمیت برای کودکان مشتمل بر مواردی چون عاملیت کودکان، ایمنی و احساس امنیت و حسی مثبت از خود است.

گیبسون (Gibson, 1966) ساختار محیط را به منظور، درک محیط رشد و زندگی انسان مطرح می‌کند و اظهار می‌دارد، محیط جغرافیایی، متشکل از ماهیت زمین و فرآیندهای آن است، محیط زنده، محیطی برای زندگی انسان با انسان‌های دیگر و حیوانات است، محیط اجتماعی شامل مجموعه‌ای از افراد می‌گردد که مستقیم یا غیر مستقیم به منظوری خاص با یکدیگر رابطه‌ای منظم اجتماعی برقرار می‌کند، محیط فردی محیط زندگی هر فرد در نظام اجتماعی است و بالاخره محیط فرهنگی که باورها و نگرش‌های انسان‌ها در هر محیط جغرافیایی و نوع فعالیت آن‌ها را مد نظر قرار می‌دهد. بعضی از تحلیل‌ها بین محیط‌های کالبدی که محیط‌های جغرافیایی است، یا محیط اجتماعی که، نهادی اجتماعی است، یا محیط روان شناختی که، ذهن و تصاویر ذهنی انسان را معیار قرار می‌دهد و بالاخره محیط رفتاری، یعنی محیطی که انسان به آن کنش نشان می‌دهد، تمایز قائل می‌شوند (ابراهیمی مقدم و همکاران، ۱۳۸۸، ۴۳).

۴-۱۳- نحوه ی تعامل کودک و شهر

تعامل کودک با محیط از اهمیت فوق العاده‌ای برخوردار است. بدیهی است که تعامل پویایی کودک و جستجو و کشف قابلیت‌های محیطی مستلزم مشارکت فعال وی در شکل‌دهی و بهره‌برداری از محیط خواهد بود. کودک از طریق مشارکت محیطی می‌تواند حس اجتماع محلی، آگاهی محیطی، حس تعلق و موثر بودن را درک کند و خود را یک بهره‌بردار بی تفاوت محیط قلمداد نکند؛ به عبارت دیگر محیط برای کودک موضوعیت پیدا کرده و مورد ارزیابی او قرار گرفت؛ بنابراین، تعامل کودک با محیط، تنها در نیازهای فضایی وی خلاصه نمی‌گردد (کردشکاری و همکار، ۱۳۹۶، ۹).

۴-۱۴- لزوم توجه به کودکان در برنامه‌ریزی و طراحی شهر

انتقال سنت‌ها، فرهنگ‌ها، اعتقادات، باورها و پیشینه‌های هویت بخش و در صورت لزوم اصلاح محیط اجتماعی در هر جامعه، از طریق کودکان است. همین عامل در تامین سلامت اجتماعی نسل بعد و کاهش چندگانگی‌هایی که در عرصه مسائل اجتماعی و التهابات زندگی شهری به وجود می‌آید نقش بسیار مهمی دارد. در جوامع شهری، واحد اجتماعی، خانواده، مدرسه و فضاهای شهری در روند آموزش و اجتماعی شدن کودکان دارای اهمیت ویژه‌ای هستند. شهر مدرن نه تنها نمی‌داند چگونه کودک را بپذیرد، بلکه ترجیح می‌دهد او را تا زمانی که به سن رویاروی با محیط شهری برسد در اماکن محافظت شده مانند زمین‌های بازی نگه دارد. کودک امروزی به دلیل معماری خاص شهری و در کنار آن تربیت‌های خاص، کمترین میزان تعامل و برخورد را با اطرافیان دارد و متاثر از بی نظمی معماری شهری و فشارهای روانی حاصل از آن، دچار مشکلات عدیده‌ای است. کودکان و نوجوانان به عنوان اعضای جامعه، با مجموعه‌ای از خواسته‌ها و نیازهای مخصوص خود، استفاده کنندگان محیط ساختگی هستند که پیامد این محدودیت، رشد کودکان در محیط‌هایی خسته کننده است (کردشکاری و همکار، ۱۳۹۶، ۷).

نمودار ۱- نگرش‌های مختلف به محیط- ماخذ: (نگارندگان)

نمودار ۲. گزاره های منبعث از درک کودکان از رفاه در محیط کالبدی - ماخذ: (کمیسیون کودکان ۲۰۰۷)

جدول ۲- مراحل رشد روانی - اجتماعی اریکسون

مرحله و سن تقریبی	بحران زندگی	توصیف
نوزادی (۰-۱)	اعتماد در مقابل بی اعتمادی	احساس درونی خوب نسبت به مادر و جهان اطراف، در کودک حس اعتماد را پرورش می دهد
اوایل کودکی (۱-۳)	خود مختاری در مقابل شرم و تردید	کودکان می خواهند خودشان تصمیم بگیرند اراده خود را بیازمایند و خودشان را کنترل کنند
سال های پیش دبستانی (۴-۵)	ابتکار در مقابل احساس گناه	کودکان، برای رسیدن به هدف های خود نقشه می کشند و فعالیت می کنند
سال های دبستانی (۶-۱۲)	کاری در مقابل حقارت	کودکان مشتاقانه به فراگیری مهارت های و تکالیف می پردازد، کارایی خود را افزایش می دهند
نوجوانی (۱۲-۲۰)	هویت در مقابل سر درگمی	مهارت های ارتباطی و نقشهای اجتماعی هدف های زندگی را شکل می دهند و احساس اینکه کی هستم و برای چه هستم در فرد رشد پیدا می کند

ماخذ: (سیف و دیگران، ۱۳۸۵، ۷۹)

جدول ۳- مولفه های هیجانها ماخذ: (سیف و دیگران، ۱۳۸۵، ۹۱)

هیجان	فیزیولوژیک	شناختی	رفتاری
ترس	برانگیختگی سمباتیک	اعتماد به اینکه فرد در خطر است	تمایلات اجتماعی
خشم	برانگیختگی سمباتیک و پاراسمباتیک	درماندگی یا اعتقاد به این که فرد برد بر خورد بدی شده است	تمایلات تهاجمی
افسردگی	برانگیختگی پاراسمباتیک	تفکرات مبنی بر تنهایی، ناامیدی و بی ارزشی	عدم تحرک و تمایلات احتمالی به خود تخریبی

۵- یافته های پژوهش

نظریه پردازان جامعه شناسی و روان شناسی اعتقاد دارند که گسترش شهرها موجب برهم خوردن روابط اجتماعی و انسانی و در نتیجه ایجاد مشکلاتی از جمله جایگزینی روابط ثانوی به جای روابط رو در روی افراد شده است. خدمات در محله و یا در مجتمع های مسکونی عبارتند از: مهد کودک، کودکستان، دبستان، فضای بازی کودکان فضای سبز و پارک محله ای، زمین ها و سالن های ورزشی کوچک کتابخانه کودک و نوجوان، مساجد کوچک حسینیه، نواحی مسکونی، در بخش مسکن و طراحی محیط در ارتباط با شرایط جسمی و روانی کودکان تحلیل و بررسی شده اند. از این فضاها، مبانی اساسی طراحی جهت مناسب سازی آن ها با شرایط خاص کودکان بدون آن که وجود گونه های تناسب ساده و خطی خاص شرایط کودکان در اهداف طراحی و مناسب سازی محیط برای رشد خلاقیت و زمینه معاشرت و کاربردهای همچون ایجاد ارتباط، آرامش و سرگرمی و مکانی برای گردش، در کاهش آلودگی وجود محیط زندگی بسیار موثرند (ابراهیمی مقدم و همکاران، ۱۳۸۳، ۶۳).

۵-۱- توصیه های طراحی

- کاهش توانایی کودکان در حرکت کردن و واکنش های سریع باید در طراحی فضاهای مسکونی در نظر گرفته شود. وجود سلسله مراتب در دسترسی ها می تواند تا حد زیادی راهگشا باشد.
- به دلیل اختلال در حفظ تعادل و تشخیص موقعیت پائین رفتن از رامپ می تواند برای برخی کودکان خطر آفرین باشد، لذا استفاده از پله را به دلیل ایمنی و راحتی بیشتر ترجیح می دهند.
- مناسب سازی محیط تا حد زیادی می تواند گونه های مشخصی از اختلال در هماهنگی حرکت فیزیکی در کودکان را جبران کند. قدم های افراد کودک، کوتاه تر و با ارتفاع بیشتر، در فاصله بیشتری در عرض، و با زمان بیشتری برداشته می شوند.

- محیط‌های سبز برای آرامش روح و جسم هستند، پس سعی در این خواهد بود که از مخلوط کاری و درهم کردن رنگ‌ها و ایجاد فضایی مغشوش خودداری کرده و فضایی آرام بیاراید. ایجاد شکستگی در سطوح، استفاده از اختلاف سطح و به کار گیری المان‌های مجرد به تعداد زیاد نیز باعث اغتشاش صحنه می‌گردد و آرامش محیط را از بین می‌برد.

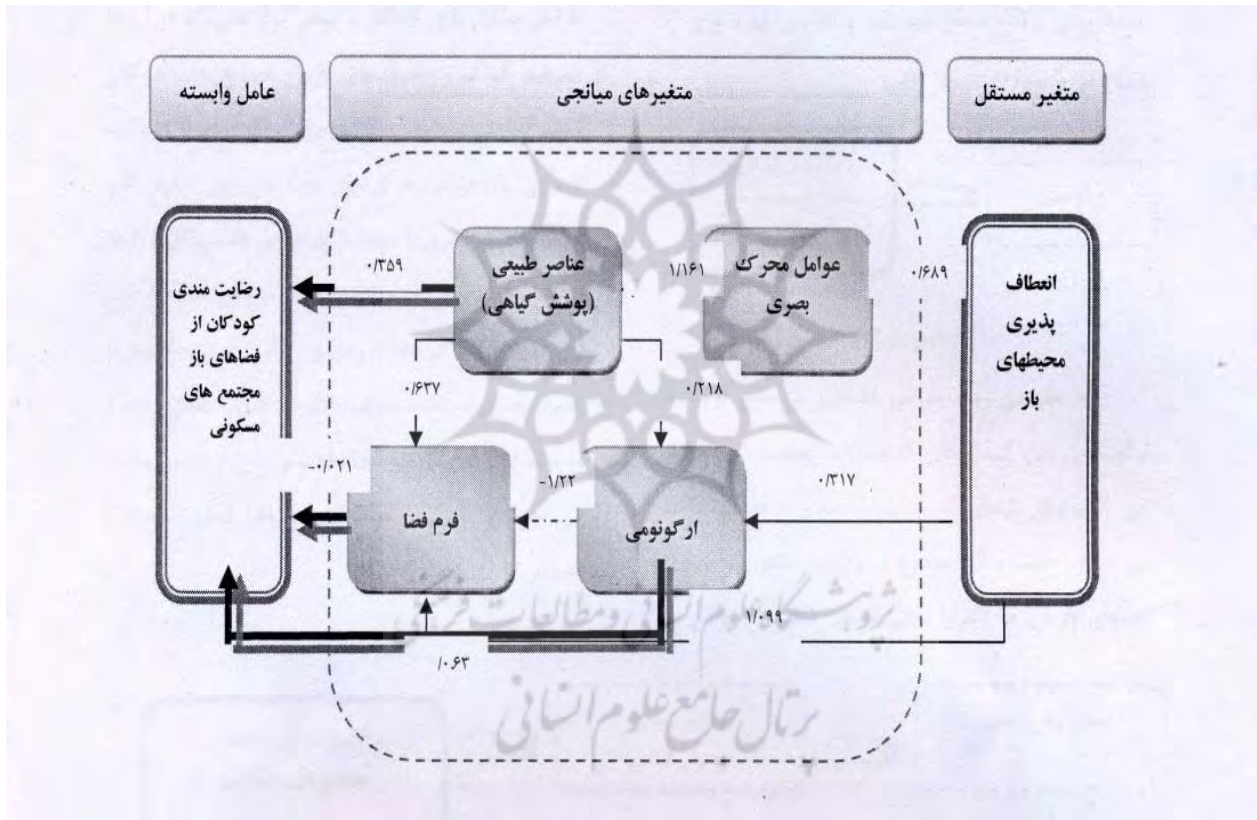
- یک جهت حرکت کنترل شده و منظم خیلی بهتر از یک مسیر حرکتی نامنظم و سردرگم است. اگر حرکت وضعی به صورت انتخابی باشد و عابران از هر کجا که مایل باشند عبور کنند، محیط آسیب دیده و کیفیت محیط زیست کاهش می‌یابد.

۲-۵- کف سازی- رطوبت هوا، بارندگی، یخبندان

راهروها و شیب‌راه‌ها و پلکان‌های دسترس و خروج باید از مصالح سخت، ثابت و غیرلفزنده ساخته شود و در جای خود به نحو مطمئن نصب گردد. باید از ایجاد هرگونه برجستگی و اختلاف سطح اتصال در کفسازی خودداری نمود. استفاده از رمپ با شیب ملایم در نواحی باز و محوطه برای عبور و مرور کودکان و سالمندان بسیار کم خطر می‌باشد. به ازای هر ۲۵ متر مربع فضای باز باید یک متر مربع سطح چمن در نظر گرفته شود. به ازای هر ۳۰ متر مربع فضای باز باید درخت در نظر گرفت، پیاده‌روها نباید از زیر درختان انبوه متراکم که هوا در آن جریان ندارد عبور کند. در معابر شرقی- غربی و تا ۳۰ درجه انحراف به طرفین باید قسمتی از کف معبر در پای دیوار جنوبی را به باغچه و فضای سبز اختصاص داد. عرض باغچه با توجه به ارتفاع و طول دیوار جنوبی تعیین می‌شود.

۳-۵- راه‌های ارتباطی بین فضاهای سبز

معمولا افراد می‌خواهند که از نزدیک‌ترین راه از نقطه‌ای به نقطه دیگر برسند. پس باید سعی داشت که مسیرهای ارتباطی کم فراز و نشیب و کوتاه را برای مربوط ساختن قسمت‌های مختلف انتخاب نمود. همچنین باید همیشه سنین مختلف افرادی را که از این راه‌ها استفاده می‌نمایند در نظر داشت. افراد مسن توانایی راه رفتن در پیاده‌روهای شنی و پست و بلند را ندارند، کودکان نیز در همین مسیرها استفاده نمایند.

نمودار ۳. مدل نظری ارتباط متغیرها در رضایت مندی کودکان از فضاهای باز مجتمع های مسکونی
 ماخذ: (رستم خانی و لقایی، ۱۳۸۰، ۵۴)

جدول ۴. نحوه اصول طراحی و رعایت ایمنی و نظم بخشیدن در محوطه سازی (نگارنده گان)

جزئیاتی در مورد سطح نرم وسخت در محوطه سازی ، و نحوه نظم بخشیدن		
	<p>نحوه مناسب اتصال پله با سطوح اطراف</p>	<p>۱</p>
	<p>نحوه مناسب اتصال شیب پوشش چمن با قسمت مسطح</p>	<p>۲</p>
	<p>شیب راه های عابر پیاده رامپ هایی که شیب آن ها بیش از ۶ درصد، برای جلوگیری از لغزش عابران باید رویه کف رامپ را زیر و یا شیاردار ساخت.</p>	<p>۳</p>
	<p>ارتفاع هر پله واقع در مسیرهای دسترسی در فضاهای بازمحوطه باید حاکثر ۱۲ و حداقل ۷ سانتیمتر و عمق کف پله باید حداقل ۳۰ سانتیمتر باشد.</p>	<p>۴</p>

جدول ۵. اولویت‌های مد نظر برای ارتقای محیط‌های کالبدی دوست‌دار کودک

ردیف	اولویت‌های ارتقای محیط‌های کالبدی دوست‌دار کودک
۱	<p>شناسایی حوزه‌هایی که در آن‌ها فضای تفریحی کافی و در معرض دید وجود ندارد</p> <p>فضای عمومی</p> <p>میدان‌ها، پارک‌ها و حوزه‌های طبیعی بیشتر</p> <p>مکان‌هایی برای ملاقات‌های رودرو و تعاملات اجتماعی</p> <p>کاشت درختان</p> <p>تفکیک نشدن فضای کودکان از فضای زندگی محله‌شان</p> <p>استفاده از سطوحی برای بازی و ورزش که با هر گونه شرایط اقلیمی سازگار باشند</p>
۲	<p>تامین گذرگاه‌های عابر پیاده امن و ایمن برای دسترسی به تسهیلات ویژه کودکان (مثل پارک‌ها و مدارس)</p> <p>ایجاد حوزه‌های پیاده</p> <p>تعمیر سریع آن دسته از چراغ‌های راهنمایی‌ای که خرابند یا به درستی کار نمی‌کنند</p> <p>نصب سرعت‌گیرها و کاهش حد سرعت مجاز</p> <p>ایجاد مسیرهای ویژه دوچرخه</p> <p>تعریض پیاده‌روها</p> <p>رایگان کردن یا کاهش هزینه استفاده از حمل و نقل عمومی برای کودکان</p>
۳	<p>نصب تیرهای روشنایی کافی در خیابان‌ها و هرس کردن درختانی که مانع عبور نور می‌شوند</p> <p>تامین نیمکت مخصوص کودکان با طراحی جدید و رنگ‌ها</p> <p>تامین دستشویی‌های که بوی نامطلوبی نداشته باشند</p> <p>دفع زباله‌های بد بو از محیط</p> <p>پوشاندن روی مسیل‌ها و کانال‌های عبور آب</p>
۴	<p>مشورت با کودکان در خصوص ایجاد و محل استقرار زیرساخت‌های محلی</p> <p>همچون گذرگاه‌های عابر پیاده همکاری با کودکان به منظور شناسایی فضاهایی که بتوان آن‌ها را برای بازی به روز رسانی و ایمن سازی کرد</p>

ماخذ: (نگارنده گان) به نقل از (بهروز فر و رازوجیان ، ۱۳۸۰، ۹۳؛ بار تلت ۲۰۰۶)

۶- نتیجه گیری

در این مقاله تلاش اصلی، ارائه پیشنهادی در تمامی بسترهای اجتماعی- فرهنگی- رفتاری- ادراکی، طراحی مناسب فضای بازی در مجتمع‌های مسکونی و محیط کم خطر در جهت سلامت کودکان که در کشور ایران خیلی کم به این موضوع پرداخته شده است مورد مطالعه قرار گرفته است. احساس امنیت عاطفی از مهم‌ترین عوامل رشد رضایتبخش کودک است، ایجاد فضای سبز و محوطه سازی زیبا و وجود مسیرهای پیاده در فضای بازی کودکان بسیار مفید می‌باشد. براساس تجزیه و تحلیل داده‌ها دریافتیم که دو گروه سالمندان و کودکان بیشترین انتظارات را از محیط زندگی خود دارند و باید شرایط روحی و رفح نیازهای آنان در طراحی حتماً در نظر گرفته شود، با توجه به انبوه‌سازی‌ها و افزایش ارتفاع طبقات در شهرهای امروزی جهت آسیب‌های روحی کمتر باید سعی شود ارتباط با محیط بیرون و درون به بهترین شکل حفظ شود. ارتباط قوی میان پرورش، رشد و مشارکت کودکان با وضعیت کودکان مکان زندگی وجود دارد، بنابراین کودکان به محیط انسان ساخت منسجم و قابل فهم‌تری نیاز دارند. از آنجایی که فضاهای مسکونی نقش مهمی در زندگی روزمره کودکان ایفا می‌کنند، به توجه بیشتری نیاز دارند. بنابراین نباید با برنامه‌ریزی یا سیاست‌های کلی و تنها به این دلیل که به نظر می‌رسد کودکان می‌توانند با وضع موجود کنار بیایند نسبت به نیازهای آن‌ها بی‌اعتنا بود.

برنامه‌های مناسب‌سازی محیط زندگی کودکان، نیازمند توجه همزمان به ابعاد نظری و کاربردی است. با اهمیت دادن بیشتر به ابعاد کاربردی، اهداف و معیارها از وضوح بیشتری برخوردار می‌شوند و ارزیابی و بهبود اعمال نیز ارتقا می‌یابد. حاصل این پژوهش می‌تواند به طراحی مبتنی بر نیازهای کودکان کمک نماید. در نهایت، بستر تعامل کودک با فضاهای باز در مجتمع‌های مسکونی را ارتقا بخشد.

منابع:

- ۱- بهروز فر، فریبرز؛ رازجویان، محمود. (۱۳۸۰). مبانی طراحی فضاهای باز نواحی مسکونی در تناسب با شرایط جسمی کودکان، نشر مرکز تحقیقات ساختمان و مسکن، چاپ اول
- ۲- عظمتی، حیدررضا؛ فریدون زاده، حسن. (۱۳۹۰). مدلیابی ساختاری رضایت‌مندی کودکان از فضاهای باز مجتمع‌های مسکونی، فصلنامه علوم تکنولوژی محیط زیست، دوره پانزدهم، شماره چهار، زمستان ۱۳۹۲
- ۳- سیف، سوسن؛ دیگران. (۱۳۸۵). روانشناسی رشد ۱، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها، چاپ هفتم
- ۴- بهروزفر، فریبرز؛ رازجویان، محمود. (۱۳۷۸). رابطه همسازی تراکم در مسکن و وضعیت تحصیلی کودکان دبستانی، نشر مرکز تحقیقات ساختمان و مسکن
- ۵- رستم خانی، پروانه؛ لقای، حسنعلی. (۱۳۹۱). اصول طراحی فضای سبز در محیط‌های مسکونی، نشر، مرکز تحقیقات ساختمان و مسکن، چاپ سوم
- ۶- راتوس، اسپنسر. (۱۳۸۸). روان شناسی عمومی (ابراهیمی مقدم، حسین و جمعی از مولفین، گنجی، حمزه)، نشر وزارت فرهنگ ارشاد اسلامی
- ۷- عینی فر، علیرضا (۱۳۷۹). عوامل انسانی - محیطی موثر در طراحی مجموعه‌های مسکونی، نشریه هنرهای زیبا، دوره ۸
- ۸- گروت، لیندا؛ وانگ، دیوید. (۱۳۹۲). روش‌های تحقیق در معماری (عینی فر، علیرضا) نشر، دانشگاه تهران، چاپ هفتم
- ۹- پیام ساختمان (۱۳۹۴). سهم کودکان از معماری شهری، هفته نامه پیام ساختمان، سال یازدهم - شماره ۲۱۸
- ۱۰- کردشاکری، پرنیان؛ بزرگ‌زاده یزدی، نگار. (۱۳۹۶). تحلیل هدفمند آثار مسابقه شهر من، محله من شناخت تکاملی کودک و نوجوان از شهر (۳ تا ۱۶ سالگی)، نشر سازمان عمران و بهسازی شهری، چاپ اول
- ۱۱- نیک‌پی، شقایق؛ رجبی فر، بهنام. (۱۳۹۶). تاثیر فضای معماری بر خلاقیت کودکان، کنفرانس بین‌المللی عمران، معماری و شهرسازی ایران معاصر، تهران مرداد ماه
- ۱۲- فروشی، نرگس؛ نصراللهی، نازنین. (۱۳۹۳). راهکارهای معماری در طراحی فضای کودک با رویکرد ارتقاء خلاقیت، همایش ملی معماری، فرهنگ و مدیریت شهری

